

Проблеми національної економіки

УДК 336.22

Дулік Тетяна Олександрівна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри соціального забезпечення та податкової політики
Дніпровський університет митної справи та фінансів*

Дулик Татьяна Александровна

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры социального обеспечения и налоговой политики
Днепропетровский университет таможенного дела и финансов*

Dulik Tetiana

*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Departments of Public Welfare and Tax Policy
Dnipro University of Customs and Finance*

Александрюк Тетяна Юріївна

*старший викладач кафедри соціального
забезпечення та податкової політики
Дніпровський університет митної справи та фінансів*

Александрюк Татьяна Юрьевна

*старший преподаватель кафедры социального
обеспечения и налоговой политики
Днепропетровский университет таможенного дела и финансов*

Aleksandriuk Tetiana

*Senior Lecturer of the Departments of Public Welfare and Tax Policy
Dnipro University of Customs and Finance*

ЕКОНОМІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ КОМПОНЕНТИ СУЧАСНОЇ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ

**ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И СОЦИАЛЬНЫЕ КОМПОНЕНТЫ
СОВРЕМЕННОЙ НАЛОГОВОЙ ПОЛИТИКИ
ECONOMIC AND SOCIAL ELEMENTS OF THE MODERN
TAXATION POLICY**

Анотація. Розглянуто економічні та соціальні компоненти сучасної податкової політики з використанням системного підходу і на цій основі визначено пріоритетні напрями її розвитку. Узагальнено наукові підходи до визначення сутності поняття «податкова політика» з позицій системно-структурного підходу. Здійснено комплексний аналіз прикладних аспектів формування та реалізації податкової політики, як складової безпеки сучасної держави, у причинно-наслідковому взаємозв'язку та єдності з іншими економічними та соціальними її компонентами (явищами, процесами), що відбуваються в національній економіці. Наведено статистичні дані про фактичні обсяги номінального ВВП у гривневому та доларовому вимірі, доходи та податкові надходження до зведеного та державного бюджетів України, а також стосовно їх частки у ВВП за 2010 – 2019 рр.; результати досліджень фіскального монітора Міжнародного валютного фонду; експертів Міжнародного агентства S&p Global Ratings; міжнародного дослідницького проекту The Social Progress Imperative (Соціальний Імператив Прогресу); Центру Разумкова та окремі аспекти їх сценарію-прогнозу розвитку економіки України; моніторингових оцінок експертів із макроекономічного прогнозування, податкової та соціальної політики в Україні «Ціна держави», «Публічного аудиту» тощо. Висунута гіпотеза дослідження про те, що внаслідок імплементації прогресивних напрямів податкової політики та впровадження більш оптимальної моделі функціонування податкової системи України можна буде не тільки сприяти розв'язанню нагальних проблем, пов'язаних зі стабілізацією економічної та соціальної ситуації в

країні, але й надалі уникнути негативних тенденцій щодо формування та використання фінансових ресурсів держави. Інформаційним базовим підґрунтям дослідження стали положення чинного податкового та бюджетного законодавства України, офіційні статистичні та аналітичні матеріали Міжнародного валютного фонду, Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, монографії, публікації у наукових періодичних виданнях, Інтернет-ресурси тощо. Методологічною основою досліджень стали загальнонаукові філософські та спеціальні методи наукового пізнання, а саме: сходження від абстрактного до конкретного, аналізу та синтезу, метод порівняльних характеристик, формалізації, індукції та дедукції, узагальнення, статистичні методи, системний підхід, метод експертних оцінок тощо.

Ключові слова: податкова політика, податкова система, податки, бюджетні доходи, валовий внутрішній продукт (номінальний, реальний).

Аннотація. Рассмотрены экономические и социальные компоненты современной налоговой политики с использованием системного подхода и на этой основе определены приоритетные направления ее развития. Обобщены научные подходы к определению сущности понятия «налоговая политика» из позиции системно - структурного подхода. Осуществлен комплексный анализ прикладных аспектов формирования и реализации налоговой политики, как составляющей безопасности современного государства, в причинно-следственной взаимосвязи и единстве с другими экономическими и социальными ее компонентами (явлениями, процессами), которые происходят в национальной экономике. Приведены статистические данные о фактических объемах номинального ВВП в гривневом и долларовом измерении, доходы и налоговые поступления к сводному и государственному бюджетам Украины, а также относительно их части

в ВВП за 2010 – 2019 гг.; результаты исследований фискального монитора Международного валютного фонда; экспертов Международного агентства S&p Global Ratings; международного исследовательского проекта The Social Progress Imperative (Социальный Императив Прогресса); Центра Разумкова и отдельные аспекты их сценария-прогноза развития экономики Украины; мониторинговых оценок экспертов из макроэкономического прогнозирования, налоговой и социальной политики в Украине «Цена государства», «Публичного аудита» и тому подобное. Выдвинута гипотеза исследования о том, что в результате имплементации прогрессивных направлений налоговой политики и внедрения более оптимальной модели функционирования налоговой системы Украины можно будет не только способствовать решению неотложных проблем, связанных с стабилизацией экономической и социальной ситуации в стране, но и в дальнейшем избежать негативных тенденций относительно формирования и использования финансовых ресурсов государства. Информационной базой подпочвой исследования стали положения действующего налогового и бюджетного законодательства Украины, официальные статистические и аналитические материалы Международного валютного фонда, Государственной службы статистики Украины, Министерства финансов Украины, монографии, публикации в научных периодических изданиях, Интернет-ресурсы и тому подобное. Методологической основой исследований стали общенаучные философские и специальные методы научного познания, а именно: восхождение от абстрактного к конкретному, анализа и синтеза, метод сравнительных характеристик, формализации, индукции и дедукции, обобщения, статистические методы, системный подход, метод экспертных оценок и тому подобное.

Ключевые слова: налоговая политика, налоговая система, налоги, бюджетные доходы, валовой внутренний продукт (номинальный, реальный).

Summary. *The economic and social elements of the modern taxation policy have been considered using a systematic approach. On this basis, the priority directions of its development have been determined. Scientific approaches to defining the concept of "taxation policy" from the standpoint of the systematic-structural approach have been generalized. We have carried out the complex analysis of applied aspects of taxation policy shaping and implementation, it being a part of security of the modern state, in conjunction with other economic and social elements (phenomena, processes) of the national economy. We provide statistics on current nominal GDP in the currencies of UAH and USD, revenue and tax revenues to the consolidated and state budgets of Ukraine, as well as their share in GDP within the period of 2010 - 2019; the outcome of studies by the Fiscal Monitoring Body of the International Monetary Fund; opinion of the experts of the International Agency S & P Global Ratings; the international research project The Social Progress Imperative (the Social Imperative of Progress); Razumkov Center, monitoring assessments of experts in macroeconomic forecasting, taxation and social policy of Ukraine "The Cost of the country", "Public Audit", etc. The hypothesis of the current research is that due to the implementation of progressive measures of taxation policy and introduction of a more feasible model of taxation system in Ukraine, it will be possible to not only solve urgent problems related to stabilization of economic and social situation in the country, but also to avoid negative trends in the shaping and use of financial resources of the country. The informative base for the research are the provisions of the current taxation and budget legislation of Ukraine, official statistics and analytical materials of the International Monetary Fund, the data from the State Statistics Service of Ukraine, Ministry of*

Finance of Ukraine, monographs, publications in scientific journals, the Internet websites, etc. The general scientific philosophical and special methods of scientific knowledge are namely the following: deduction from abstract notions to definite concepts, analysis and synthesis, method of comparative characteristics, formalization, induction and deduction, generalization, statistical methods, systematic approach, method of evaluation, etc.

Key words: *taxation policy, tax system, taxes, budget revenues, gross domestic product (nominal, real).*

Постановка проблеми. У сучасних умовах неочікуваного стрімкого падіння глобальної економіки, посилення соціальної напруги, внаслідок поширення вірусу COVID-19 та у зв'язку з оголошенням Всесвітньою організацією охорони здоров'я пандемії, що безпосередньо зачіпає основи існування сучасного суспільства, міжнаціональні відносини, проблема функціонування податкової системи у незвичному режимі, через руйнування соціально-економічного середовища у національних економіках, набуває характеру однієї з найактуальніших. «І центральний вузол цієї нової глобальної проблеми «суспільство – катастрофа» в діалектиці непередбачуваного і непередбаченого економічного характеру» [1, с. 556]. Її розв'язання має здійснюватися на міжнародному рівні, спільними зусиллями більшістю світової спільноти, що забезпечить зведення до мінімуму небажаних економічних та соціальних наслідків.

Україна сьогодні також перебуває у скрутному суспільно-політичному й соціально-економічному становищі та усі її здобутки як самостійної демократичної держави, що є результатом тривалих реформаційних трансформацій, можуть стати міцним фундаментом для подолання кризового стану, суспільної дестабілізації, а надалі – й економічного зростання. Прийняті урядові рішення мають бути спрямовані на стабілізацію загальної соціально-економічної ситуації в країні, у тому

числі й внаслідок імплементації прогресивних напрямів податкової політики та впровадження більш оптимальної моделі функціонування податкової системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному міжнаціональному просторі нагальні проблеми подолання економічної кризи, депресивного стану у соціальній сфері та отримання достатнього обсягу податкових надходжень до бюджетів держави залишаються пріоритетними для теперішніх наукових пошуків, підґрунтям яких можуть слугувати теоретико-методологічні напрацювання відомих зарубіжних та вітчизняних учених у галузях економіки, фінансового та податкового права, державного управління, соціології, а саме: М. Вебера [5], Дж. М. Кейнса [3]; Дж.Д. Сакса, Ф.Б. Ларрена, А.С. Пігу [2], Л.К. Воронової [6], Д.О. Гетьманцева [14], А.І. Крисоватого [9], С.В. Мочерного [7], І.Ф. Надольного [1], В.І. Приймака [17]).

Зокрема англійський економіст, автор концепції економіки добробуту А.С. Пігу запропонував ідею перерозподілу доходів через активну податкову політику держави. Він обґрунтував необхідність застосування прогресивної системи оподаткування, яка передбачає збільшення ставки податків пропорційно зростанню доходу, а також запровадження значного податку на спадщину. Він проаналізував форми державного втручання в економіку: пряму та опосередковану. Перша передбачає державний контроль над цінами та обсягами випуску продукції, друга – використання податків і субсидій як інструментів регулювання економіки [2].

На сьогодні вагомими дослідженнями визнаються праці американського економіста Джеффри Сакса, у яких представлені оригінальні ідеї щодо шляхів суспільного розвитку, боротьби з бідністю, скорочення боргів бідним країнам, контролю за поширеннями хвороби в країнах, що розвиваються, у тому числі під час політичних потрясінь та

економічних трансформацій, екологічних катастроф. При цьому останніми роками значно посилюється інтерес науковців та практиків до вище вказаної проблематики, що є цілком логічною та адекватною їх реакцією на потреби й запити сьогодення, зумовлені динамічними соціально-економічними процесами в національних економіках, нерівномірністю їх розвитку, кризовими потрясіннями тощо. Отже, головною причиною, що спонукала нас до теперішніх наукових досліджень стала потреба здійснити комплексний аналіз актуальної проблематики формування та реалізації сучасної податкової політики, зокрема в економічному та соціальному вимірі з позицій системно-структурного підходу.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Комплексне дослідження економічних та соціальних компонентів сучасної податкової політики та пріоритетних напрямків її розвитку з використанням системного підходу.

Виклад основного матеріалу. Важливою та невід'ємною складовою сучасного суспільства є політика, що пронизує усі його сфери. Як свідчать історичні довідки, поняття «політика» має грецьке походження: від грец. *polis*, що в перекладі означає місто, держава. А термін «політія» запровадив давньогрецький філософ Аристотель ще у IV ст. до н.е. у праці, що має назву «Політика» та трактується він як форма державного правління, найправильніша форма держави [4, с. 142].

За твердженням німецького основоположника соціологічної науки М. Вебера (1864 – 1920 рр.) поняття «політика» слід пов'язувати з владою та державою. Зокрема він стверджував, що «політика», судячи з усього, означає прагнення до участі у владі або до виявлення впливу на розподіл влади або між державами, або всередині держави між групами людей, які наділені владою [5, с. 646].

Загалом поняття «політика» має дуже широкий зміст та охоплює усі види діяльності органів державної влади у різних сферах національної

економіки, у тому числі й у сфері оподаткування. Така політика отримала назву «податкова політика», що охоплює процеси формування фінансових ресурсів держави, внаслідок мобілізації власних доходів платників податків та зборів у своє розпорядження з метою забезпечення функціонування національної економіки, її динамічного розвитку та задоволення соціальних потреб.

Є й інші визначення цього поняття, запозичені з різних джерел, в яких поєднуються характеристики поняття «політика» з діяльністю держави в сфері оподаткування. Так, наприклад, у словнику фінансово-правових термінів знаходимо декілька його тлумачень, а саме, що це:

- державна діяльність, мистецтво управління державою;
- основний напрям реалізації фінансової політики держави;
- система заходів, які реалізуються компетентними суб'єктами та спрямовані на вироблення, встановлення, регулювання, зміну відносин у сфері оподаткування;
- діяльність держави у сфері встановлення, правового регламентування та організації справляння податків і податкових платежів до централізованих фондів грошових ресурсів держави;
- взаємопов'язана система довгострокових і поточних цілей формування доходів держави, комплексу відповідних державних рішень (законів, постанов, інших нормативних актів) і заходів, спрямованих на досягнення цих цілей з використанням державної влади у сфері податкових відносин [6, с. 362].

В економічній енциклопедії поняття «податкова політика» трактується як форма економічної політики, в якій відображається комплекс цілей і заходів держави, спрямованих на ефективне функціонування податкової системи відповідно до соціально-економічної мети суспільства [7, с. 769].

Отже, серед науковців немає єдності думок при визначенні поняття «податкова політика». Цей термін вони тлумачать по-різному, кожне з яких має право на своє існування, оскільки конкретизує його зміст та доповнює новими характеристиками. І саме такий системний та комплексний підхід до розуміння податкової політики охоплює у діалектичному поєднанні економічні та соціальні її компоненти, що є визначальним чинником безпеки сучасної держави. При цьому безперечне юридичне право держави здійснювати діяльність у сфері оподаткування, тобто встановлення та стягнення податків і зборів, реалізується через податкову політику, податкову систему та відповідний податковий механізм, що отримали закріплення у податковому законодавстві. Отже, на практиці податкова політика реалізується через такі функціональні інституції:

- податкову систему, тобто сукупність певного переліку податків і зборів, що справляються на загальнодержавному та місцевому рівнях згідно з чинним податковим законодавством;
- податковий механізм, тобто сукупність нормативно врегульованих організаційних форм і методів адміністрування податків і зборів. В основу його функціонування покладені відповідні податкові правові аксіоми та принципи оподаткування.

На сьогодні в Україні загальноновизнані, аксіоматичні положення та специфічні засади проведення податкової політики встановлені Податковим кодексом України (далі – ПКУ) [8]. Це ті найважливіші підвалини та практичні засади, на яких в Україні ґрунтується податкове законодавство та які покладені в основу формування податкової політики, а також побудови та функціонування податкової системи та податкового механізму.

Отже, податкові правові аксіоми (грец. *ахіѳта* – «загальноприйняте, безперечне», від *ахіѳ* – «вважаю потрібним, наполягаю, вимагаю») є тими теоретико-правовими положеннями, що покладені в основу практики

встановлення та скасування податків і зборів, порядку їх нарахування та сплати до бюджетів держави. Водночас варто наголосити, що вони є результатом розумової та предметно-практичної діяльності суб'єктів податкових відносин і виражаються в поняттях та правових нормах, істинність і переконливість яких перевірені багаторічною, а нерідко й багатомісячною практикою.

Крім того, податкові правові аксіоми є певним критерієм та мірилом при функціонуванні податкових відносин, вони служать інтересам держави та платників податків. Їх виконання забезпечує дотримання податкової дисципліни, виховання у платників податків і зборів податкової культури, укріплює порядок їх адміністрування, нарахування та сплати, вводить податкові відносини в правове поле та цивілізоване русло. Відповідно їх порушення призведе, внаслідок дії чи бездіяльності суб'єктів податкових відносин, до невиконання або неналежного виконання ними податкового обов'язку та юридичного хаосу і, як наслідок, недоотримання бюджетних призначень щодо податкових надходжень.

Проте податкові правові аксіоми не є догмою на всі часи та випадки життя. Вони не повинні протистояти об'єктивній економічній та соціальній дійсності національної економіки, а періодично підлягати корегуванню та доповненню з урахуванням її сучасного стану. У даному разі критерієм виступає не якесь абстрактне зовнішнє мірило, а рівень розвитку національної економіки та якість життя населення, що є компонентами податкової політики.

У наукових дослідженнях українського вченого А. І. Крисоватого «Аксіоми суспільного вибору в податкових фінансах» зазначено, що у демократичному суспільстві податкова політика формується як результат складного процесу взаємодії інтересів і суперечностей економічного, соціального, політичного, культурного характеру. При цьому податкова політика, якщо вона справді є прогресивною політикою, обслуговує не тільки

поточні потреби. Вона передбачає перспективні цілі й забезпечує їхню реалізацію. Раціональність податкової політики полягає не у дотриманні догм, а в сприянні довгостроковому розвитку та процвітанню країни [9, с. 7].

Як констатує сучасна теорія та практика розвитку національних економік, істотно змінюється роль і значення податкової політики у регулюванні соціально-економічних процесів. У науковій літературі втручання держави в економіку розглядається на декількох рівнях. На макроекономічному рівні ефективне застосування засобів податкової політики дає можливість уникнути негативних наслідків та забезпечити реалізацію інтересів різних суспільних прошарків населення в період кризових потрясінь та у результаті циклічності економічного розвитку країни. На мікрорівні – забезпечити сприятливі умови для активізації діяльності різних суб'єктів господарювання та розвитку галузей національної економіки, насамперед матеріального виробництва, адже якщо обсяг вітчизняного виробництва продукції зростає, то стрімко збільшується не лише товарооборот (експортно-імпортні операції) та рівень споживання, але й більшими стають і податкові надходження до бюджетів держави. Тому саме через введення поміркованої податкової системи, тобто сукупності законодавчо встановлених у державі податків та зборів, механізму й порядку їх справляння як засобу реалізації податкової політики, держава може створити оптимальні умови для сталого розвитку національної економіки та розв'язання поточних проблем економічного та соціального характеру, зумовлених внутрішніми та зовнішніми чинниками як довготермінового, так і ситуативного характеру [10, с. 8 - 22].

Отже, податкова політика є одним із найбільш важливих важелів втручання держави в соціально-економічні процеси як на макро-, так і мікрорівні. Причому, за свідченнями результатів досліджень Центру Разумкова, більшість громадян України підтримують посилення впливу держави на економічні та соціальні процеси, у тому числі її активну роль у

процесі перерозподілу суспільних благ (тобто тут мова йде про бюджетний перерозподіл новоствореної частини вартості валового внутрішнього продукту (далі – ВВП) у галузях національної економіки за певний проміжок часу, тобто доходів її суб'єктів – платників податків та зборів, що є джерелом їх сплати), сприяння зменшенню розриву в доходах між багатими і бідними, захист громадян з низькими доходами та їх соціальне забезпечення тощо. Водночас, ліберальні підходи до економічної та соціальної політики користуються підтримкою меншості [10, с. 6].

Крім того, спираючись на таке розуміння ролі податкової політики у соціально-економічному розвитку національної економіки, і саму податкову політику вже неможливо інтерпретувати лише як результат перенесення суб'єктивних дій та побажань уряду країни із сфери оподаткування у її об'єктивне середовище. Якісна визначеність податкової політики повинна відображати внутрішні й зовнішні соціально-економічні процеси, що відбуваються в реальній дійсності національної економіки. І відповідно її формування й змістовне наповнення податкового законодавства повинно здійснюватися водночас з комплексним аналізом чинної системи оподаткування та показників стану національної економіки і на їх основі. Це пояснюється тим, що податкова політика справляє на соціально-економічний розвиток країни зворотний вплив, який виявляється в зміні темпів зростання обсягів ВВП, податкових надходжень, рівня інфляції, виконання бюджетних призначень, у тому числі й соціального характеру, зайнятості населення, його споживання та добробуту тощо. При цьому економічні та соціальні індикатори стану розвитку національної економіки, тобто її найважливіші макро-, та мікроекономічні характеристики, слід вважати невід'ємними компонентами сучасної податкової політики. Через їх багатогранність та складність, зупинимось тільки на деяких з них, що є найбільш важливими.

Серед переліку економічних індикаторів найголовнішим є показник ВВП, що демонструє не лише обсяги отриманих доходів платників податків

та зборів, що підлягають бюджетному перерозподілу, але й ринкову вартість усіх товарів і послуг, вироблених за рік у всіх галузях національної економіки для кінцевого споживання, експортних операцій, нагромадження, незалежно від національної приналежності використаних факторів виробництва [11 с. 769].

Офіційні статистичні дані про фактичні обсяги номінального ВВП у гривневому та доларовому вимірі, а також зміни реального ВВП України за 2010 – 2019 рр. (у % до попереднього року) наведені в табл. 1 та на рис. 1.

Таблиця 1

Динаміка фактичних обсягів ВВП України за 2010 – 2019 рр.

Роки	Обсяги номінального ВВП, млн грн	Відхилення від попереднього року		Обсяги ВВП, млн USD	Відхилення від попереднього року	
		абсолютне, млн грн	відносне, %		абсолютне, млн USD	відносне, %
2009	913 345	-	-	117 228	-	-
2010	1 082 569	+169 224	+18,5%	136 419	+19 192	+16,4%
2011	1 316 600	+234 031	+21,6%	163 160	+26 740	+19,6%
2012	1 408 889	+92 289	+7,0%	175 781	+12 622	+7,7%
2013	1 454 931	+46 042	+3,3%	183 310	+7 529	+4,3%
2014	1 566 728	+111 797	+7,7%	131 805	-51 505	-28,1%
2015	1 979 458	+412 730	+26,3%	90615	-41 190	-31,3%
2016	2 383 182	+403 724	+20,4%	93270	+2 655	+2,9%
2017	2 982 920	+599 738	+25,2%	112154	+18 884	+20,2%
2018	3 558 706	+575 786	+19,3%	130832	+18 678	+16,7%
2019	3 974 564	+415 858	+11,7%	-	-	-

Джерело: побудовано за даними [12; 13]

Такий аналіз забезпечить отримання загальної оцінки щодо макроекономічної ситуації в Україні – спаду або підйому, і на цій основі – встановлення обсягів отриманих доходів суб'єктами оподаткування за певний проміжок часу (прибутків, відсотків, ренти, заробітної плати), тобто

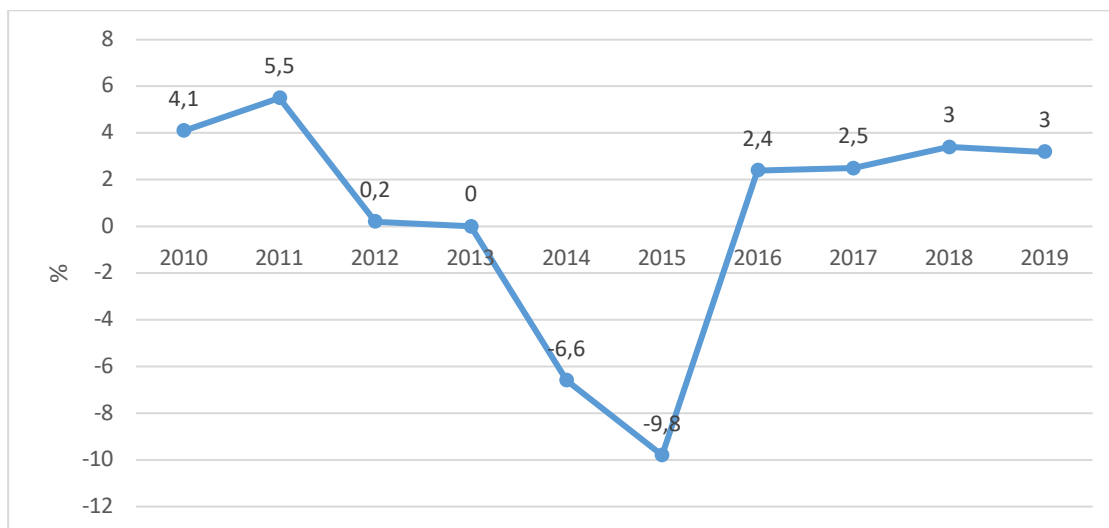
ймовірного обсягу джерел сплати податків і зборів, а значить й формування доходів бюджетів держави, що своєю чергою виступає важливим економічним компонентом для визначення напрямів проведення податкової політики [14]. Звичайно, існує й безліч інших впливових чинників (високі боргові зобов'язання та залежність національної економіки від зовнішніх кредитів, її доларизація та імпортозалежність, зростання рівня інфляції, міграція трудових ресурсів, анексія Криму, тривалі військові дії на сході країни), що стримують чи обмежують урядові дії у процесі конструювання податкового механізму. Ці чинники одночасно впливають і на соціальний компонент національної економіки: якість і рівень життя українського населення, їх доходи, структуру споживання, здоров'я та добробут [10, с. 23; 11].

Так, дані табл. 1 показують, що впродовж зазначеного періоду номінальний ВВП країни має позитивну динаміку та у 2019 році порівняно з 2010 роком збільшився на 531294 млн грн, або в 3,6 раза, що склало 267,1%. Це, своєю чергою, свідчить про зростання економіки, однак за умов, що склалися в Україні останніми роками (перманентні інфляційні процеси, кризові потрясіння, зниження доходів більшості населення, його купівельної спроможності та інвестиційної активності, збідніння тощо) відбувається штучне збільшення номінального ВВП. Суттєве зростання номінального ВВП на +599 738 млн грн, або +25,2% відбулося у 2017 р. та у 2018 – 2019 рр.: +575 786 млн грн, або +19,3%; +415 858 млн грн, або +11,7% відповідно. На його зростання у 2017 р. більшою мірою вплинула грошово-кредитна політика держави, що спричинила посилення інфляції й у наступні роки (дефлятор ВВП у 2017 р. – 22%; 2018 р. – 15,4%; 2019 р. – 8,1% у постійних цінах 2016 р.) та стимулювання споживання через фінансування державних видатків. При цьому у 2018 – 2019 рр. порівняно з 2017 р. темпи зростання обсягів номінального ВВП знизилися через економічну та політичну нестабільність, військові дії на сході країни. А за

прогнозними оцінками Міжнародного агентства S&p Global Ratings, на відміну від попередніх їх прогнозів, у 2020 р. знову очікується зменшення цього показника з 3,0% до 2,5%. За даними агентства, спалах коронавірусу є серйозним ризиком зниження економіки як безпосередньо, так і через його вплив на попит і ціни на основні експортні товари України [11; 15].

Зазнали і певних коригувань і попередні урядові прогнози економічного і соціального розвитку України на 2020-2022 роки. Так, за прогнозами Кабінету Міністрів України номінальний ВВП знизиться на 4,8% проти попередніх – 3,9%; інфляція збільшиться з 8,7% до 11,6%; середня заробітна плата знизиться з 11 000 грн до 10 706 грн; рівень безробіття становитиме 9,4% [16].

Більш достовірну картину відображає доларовий вимір номінального ВВП (табл. 1) та реальний ВВП (рис. 1), оскільки враховуються коливання валютного курсу нестійкої гривні до долара США, а також інфляційні зміни.

**Рис. 1. Динаміка зміни реального ВВП України за 2010 – 2019 рр.
(у % до попереднього року)**

Джерело: побудовано за даними [11; 12; 13; 15].

Як видно з рис. 1, впродовж 2010 – 2019 рр. реальний ВВП зазнавав суттєвих коливань та відсоткових відхилень від попереднього року.

Від'ємні його значення (-6,6%; -9,8%) були зафіксовані у 2014 – 2015 рр., найбільші (4,1%; 5,5%) – у 2010 – 2011 рр., а в останні два роки він змінювався в майже однакових розмірах – 3,4% та 3,2% відповідно.

Аналогічну динаміку з обсягами реального ВВП демонструють дані табл. 1 про обсяги номінального ВВП у доларовому вимірі. Найбільше його зростання відбулося у 2013 р. та він становив 183 310 млн USD, проте відносне відхилення ВВП від попереднього року зовсім несуттєве, а саме: +4,3%. Найменші значення цього показника були у 2015 р., тобто на рівні 90 615 млн USD, що на -41 190 млн USD, або на -31,3% менше, ніж у 2014 році. При цьому, на відміну від доларового його виміру, в означений період спостерігається зовсім парадоксальна ситуація стосовно вартісних значень ВВП у гривнях. Тут, навпаки, у 2015 р. порівняно з 2014 р. було зафіксовано його зростання на +412 730 млн грн, або +26,3%. Більше того, здійснені попередні дослідження динаміки номінального ВВП України з 2010 – 2019 рр. у розрахунку на душу населення у гривневому та доларовому вимірі також наочно засвідчують вище вказану цифрову дисгармонію та прямо пропорційну залежність його доходів від обсягів цього показника (рис. 2, 3)

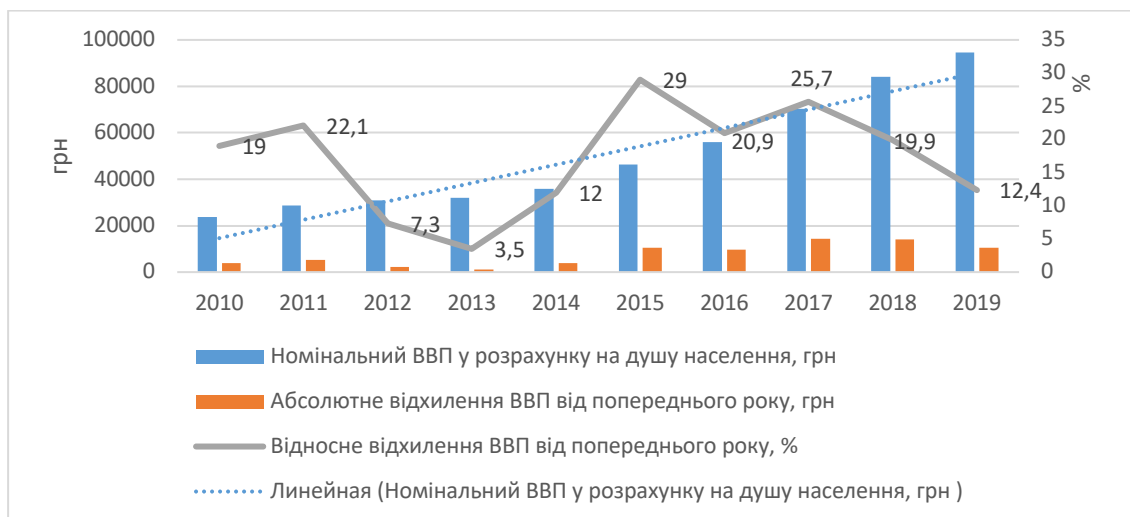

Рис. 2. Динаміка номінального ВВП України з 2010 – 2019 рр. у розрахунку на душу населення у гривневому вимірі

Джерело: побудовано за даними [12; 13]

Загалом показник ВВП у розрахунку на душу населення є одним з базових, що застосовується у міжнародній статистиці у якості індексу рівня життя населення в країні. Однак він демонструє лише приблизний рівень його добробуту, оскільки не включає певні важливі показники соціального розвитку та якості життя, зокрема: ступінь нерівності в доходах населення, вартісну оцінку його дозвілля, обсягів продукції, створеної тіншовим сектором економіки тощо [17, с. 151].

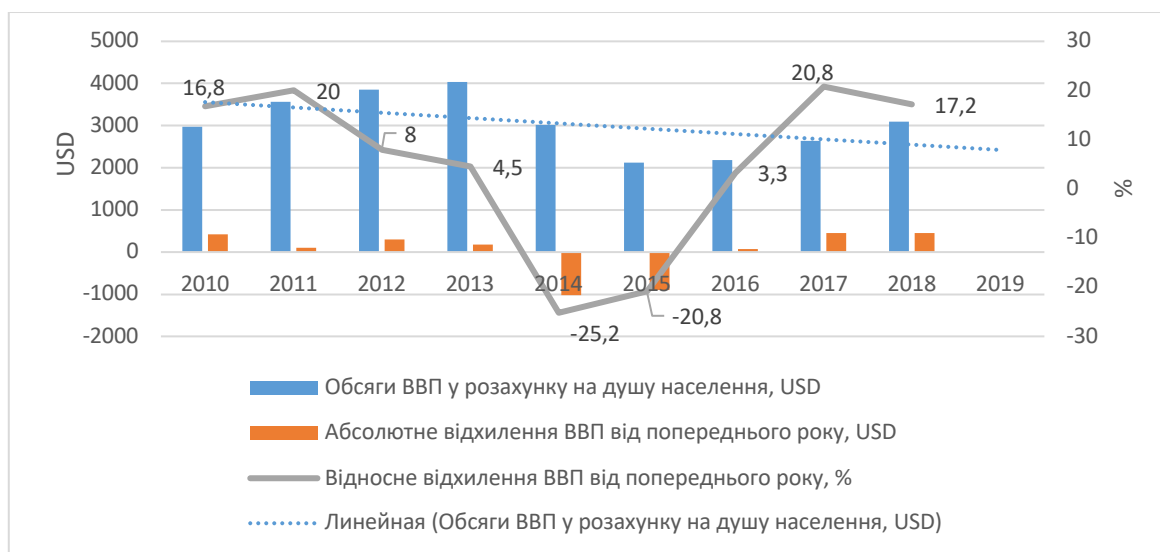

Рис. 3. Динаміка номінального ВВП України з 2010 – 2018 рр. у розрахунку на душу населення у доларовому вимірі

Джерело: побудовано за даними [12; 13]

Так, у звітах фіскального монітора Міжнародного валютного фонду (далі – МВФ) (жовтень 2019 р.) зазначено, що в країнах з високим рівнем доходу на душу населення, тобто з розвинуеною економікою з точки зору обсягів ВВП, частка в цьому показнику бюджетних доходів є досить суттєвою та становить, зокрема, у Канаді – 40,09%, Франції – 52,05%, Німеччині – 46,19%, Італії – 46,62%, Японії – 34,65%, Великобританії – 36,98%, США – 30,92%, а у середньому – 36,23%. У країнах, з орієнтацією на ринок та середнім рівнем доходу на душу населення, середнє значення частки бюджетних доходів у ВВП становить 27,43%, до складу яких віднесено й Україну, однак тут цей показник сягає аж 37,67%, тобто

наближається до рівня країн з розвинуеною економікою. Це означає, що наявні інфляційні процеси, характерні для української економіки, деформують вартісні його значення та демонструють сприятливий соціально-економічний клімат, але, в дійсності, об'єктивна його оцінка співпадає з тими показниками, які властиві для країн, що розвиваються, тобто з низьким рівнем доходів на душу населення і відповідним матеріальним добробутом. У звіті МВФ значення такого показника зафіксовано на рівні 15,1% [18].

Далі проаналізуємо обсяги доходів зведеного та державного бюджетів України та їх частку у ВВП за 2010–2019 рр. (рис. 4).

Рис. 4. Динаміка зміни обсягів доходів зведеного та державного бюджетів України та їх частка у ВВП за 2010–2019 рр.

Джерело: побудовано за даними [12; 13; 19]

Так, дані рис. 4 показують позитивну динаміку не лише обсягів номінального ВВП за весь аналізований період, але й відповідно доходів Зведеного бюджету України, що зросли у 2019 р. порівняно з 2010 р. на 1 014 930 млн грн, а державного – на 790 962 млн грн, або в 4,3 рази. Така позитивна динаміка обумовила зростання частки цих доходів у ВВП, а саме: зведеного бюджету – з 28,16% у 2010 р. до 37,2% у 2019 р. (відхилення на 9,04% пункти); державного бюджету – з 21,6% у 2010 р. до 29,8 % у 2019 році (відхилення на 8,2% пункти). А середнє їх значення за

весь період становить 31,65% та 25% відповідно.

Отже, вказані статистичні дані та їх аналіз демонструють суттєвий рівень бюджетної мобілізації новоствореної в Україні частини вартості ВВП у розпорядження держави та про наявний, достатньо владжаний, бюджетний механізм формування фінансових ресурсів у її розпорядження. При цьому темпи зростання доходів бюджетів знаходяться у прямій залежності від обсягів номінального ВВП. Тобто останній виступає не лише так званим індикатором стану соціально-економічного розвитку національної економіки, але й важливим чинником, що впливає на зміну бюджетних доходів. Своєю чергою, як свідчить подальший детальний їх аналіз, надзвичайно важливим джерелом формування цих доходів є податкові надходження, середнє значення частки яких у доходах Державного бюджету України за 2010–2019 рр. сягає аж 80,18%, що є незаперечним фактом про вище вказане твердження (рис. 5).

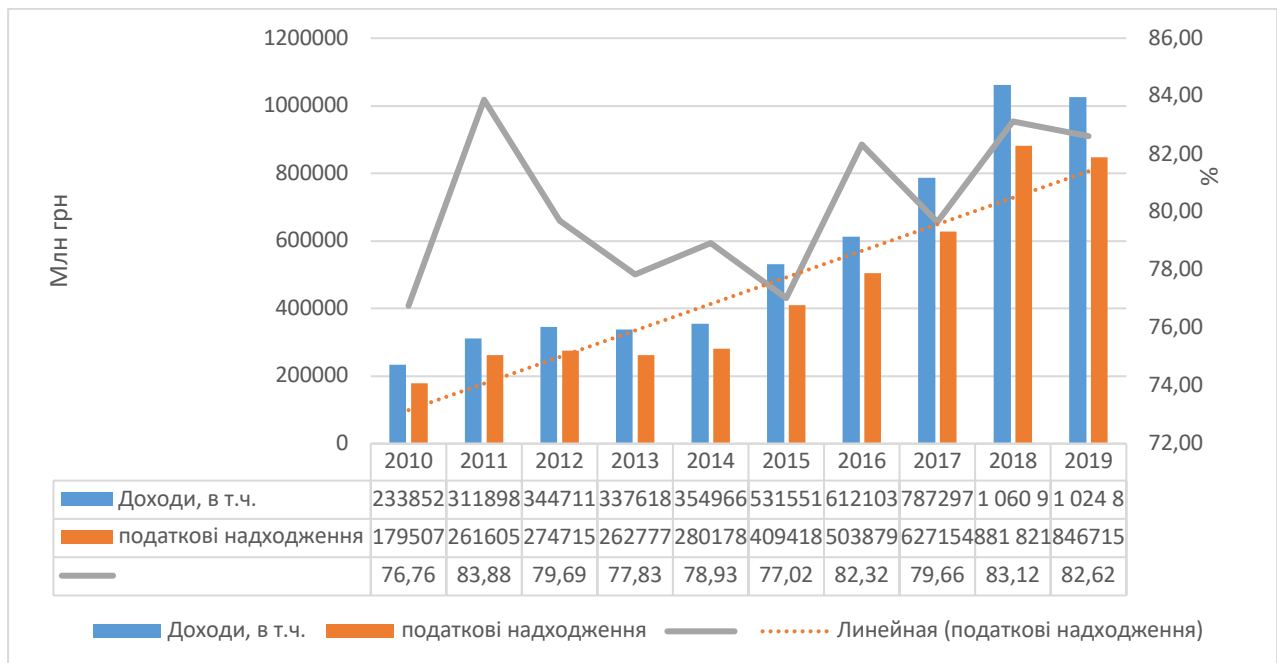

Рис. 5. Динаміка обсягів податкових надходжень та їх частка у доходах Державного бюджету України за 2010–2019 рр.

Джерело: побудовано за даними [19]

Так, динаміка доходів Державного бюджету України за досліджувані роки в основному є позитивною, за виключенням 2013 року та 2019 року. Порівняно з 2012 р. та 2018 р., вони зменшилися на -7 093 млн грн., -36 108 млн грн. відповідно, що в основному пояснюється поглибленням кризових та трансформаційних процесів в національній економіці, військових дій на сході країни тощо. Суттєве їх збільшення відбулося у 2015 році (на 176 585 млн грн. у порівнянні з 2014 р.) та 2018 році (на 273 625 млн гривень у порівнянні з 2017 р.). Крім того, як видно з рис. 3, впродовж 2010 – 2019 рр. обсяги податкових надходжень та їх частки у доходах Державного бюджету України хоч і мали позитивну динаміку, але зазнавали значних коливань та відсоткових відхилень від попереднього року. Суттєве зростання їх вартісних значень відбулося у 2015 р., порівняно з 2010 р. – на 229 911 млн грн., з 2014 р. – на 129 240 млн грн., а у 2018 – 2019 рр. були зафіксовані найбільші розміри цих показників. Між тим, за 2019 р. відбулася часткова їх втрата, тобто у порівнянні з 2018 р. вони зменшилися на -35 106 млн гривень.

За оцінками експертів «Публічного аудиту», впродовж 2013 – 2018 рр. збільшення доходів державного бюджету і відповідно податкових надходжень відбувалося не за рахунок високих темпів розвитку економіки, зростання реального ВВП чи оптимізації й уніфікації оподаткування, недопущення проявів від його ухилення, а виключно в умовах довготривалої стагнації (падіння виробництва у кількісному вимірі) та посилення інфляційних процесів. При цьому, наприклад, у 2018 р. за офіційними даними рівень споживчої інфляції становив 13,7% (прогнозувалося – 8%), дефлятор ВВП як індекс, що застосовується для виміру загального рівня цін на товари та послуги в національній економіці, як зазначалося попередньо, у 2017 р. становив 22% [11]. Все це є доказом того, що в дійсності механізми наповнення Державного бюджету України

недосконалі та не надають об'єктивну картину про рівень економічного та соціального розвитку національної економіки.

Соціально спрямованим показником, що набуває популярності серед світової спільноти, є Індекс соціального прогресу (The Social Progress Index). Це комбінований показник міжнародного дослідницького проекту The Social Progress Imperative (Соціальний Імператив Прогресу), який вимірює досягнення країн світу з точки зору суспільного добробуту та соціального прогресу. Індекс не включає показники економічного розвитку країн світу (рівень ВВП і ВНД), а призначений для оцінки суспільного добробуту в тій або іншій країні. Оскільки дослідження оцінює досягнення у соціальній галузі окремо від економічних індикаторів, це дозволяє глибше вивчити взаємозв'язок між економічним і соціальним розвитком [20].

Отже, індекс соціального прогресу надає щорічну комплексну оцінку досягнень країн світу у соціальній галузі за шкалою від 0 (найменша міра стійкості) до 100 (найбільша міра стійкості) та містить понад 50 показників, що об'єднані в три групи: основні потреби людини – харчування, доступ до основної медичної допомоги, забезпечення житлом, доступ до води, електрики та санітарних послуг, рівень особистої безпеки; основи добробуту людини – доступ до базових знань і рівень письменності населення, доступ до інформації та засобів комунікації, рівень охорони здоров'я, екологічна стійкість; можливості розвитку людини – рівень особистих і цивільних свобод, забезпечення прав і можливостей людини приймати рішення і реалізовувати свій потенціал [20].

Так, у 2019 році за результатами дослідження 149 країн до першої десятки рейтингу ввійшли країни, що набрали від 90,95 до 88,34 балів, а саме: Норвегія, Данія, Швейцарія, Фінляндія, Швеція, Ісландія, Нова Зеландія, Німеччина, Канада, Японія. Україна у цьому рейтингу посіла 80 місце та набрала 66,97 балів, проте рівень соціалізації її економіки залишається низьким, а більшість соціальних проектів не реалізовані. Поряд – ввєрх,

розташувалися: Алжир, Домінікана, Парагвай, Бутан, Суринам, а – вниз: Киргизстан, Марокко, Монголія, Ботсвана, Індонезія. Найнижчий рейтинг отримали країни з балами від 41,74 до 24,44 та зайняли останні місця (від 140 до 149) Судан, Гвінея, Бурунді, Афганістан, Папуа-Нова Гвінея, Демократична республіка Конго, Еритрея, Чад, Центрально-Африканська Республіка, Південний Судан [20].

На думку авторів дослідження The Social Progress Imperative, на сьогодні поняття соціального прогресу стало одним з найбільш важливих напрямів досліджень у галузі соціології, психології, економіки та державного управління, тому показники соціального розвитку часто розглядаються як певна альтернатива показникам економічного розвитку, який є необхідним, але недостатньою умовою соціального прогресу [20].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, у процесі дослідження сучасної податкової політики проявляється діалектичне поєднання двох нерозривно пов'язаних компонентів, що підсилюють одна одну – економічної та соціальної. У своїй сукупності вони відбивають реальний рівень соціально-економічного розвитку національної економіки. При цьому системний підхід дозволяє здійснити не лише аналіз та деталізацію цих компонентів, але й виявити наявні між ними й іншими явищами та процесами, що відбуваються у державі, причинно-наслідкові зв'язки, їх взаємозалежність та взаємопов'язаність (зростання або падіння обсягів виробництва, рівня доходів, споживання та зайнятості, інфляційні та трансформаційні процеси, структурні зміни в економіці тощо).

Найголовнішими макроекономічними індикаторами стану національної економіки є номінальний та реальний ВВП, ВВП на душу населення (гривневий та доларовий їх вимір). Крім того, створена його нова вартість, що підлягає розподілу, перерозподілу та використанню, здатна змінити обсяги та структуру бюджетних доходів, ефективність формування

яких залежить від темпів зростання податкових надходжень, а останні – від рівня платоспроможності платників податків та зборів. Своєю чергою вони є дієвими засобами податкової політики, реалізацію якої здійснюють компетентні у сфері оподаткування державні органи податкової та митної служби. Водночас ці засоби є суттєвими важелями податкового регулювання (стимулювання або дестимулювання) не лише економічних процесів, але й соціальних стандартів життя.

Актуальним у світовій спільноті показником виміру суспільного добробуту та соціального забезпечення є Індекс соціального прогресу (The Social Progress Index). Він адекватно демонструє усі важливі складові стану соціальної галузі, рівень соціальної безпеки та добробуту населення.

Однак, податкова політика України, в умовах сучасних глобальних катаклізмів, карантинної пандемії та невизначеності щодо напрямів її реанімації, не достатньою мірою спрямована на розв'язання завдань, пов'язаних з узгодженням, збалансуванням та відновленням економічних й соціальних процесів. У такій ситуації дії уряду держави повинні бути більш активні, злагоджені з різними державними інституціями та спрямовані на усунення та протидію теперішнім перешкодам, що заважають розвитку національної економіки. Водночас має бути цілеспрямована установка уряду на проведення політики низьких та гнучких податків, впровадження більш оптимальних форм оподаткування (наприклад, податкових канікул для малого та середнього бізнесу, фермерського господарства), а також імплементацію заходів політики соціалізації в розвиток української економіки, ефективних засобів соціальної підтримки малозабезпечених верств населення: безробітних, багатодітних сімей, пенсіонерів, інвалідів, ветеранів та інших. Наприклад, для забезпечення прожиткового мінімуму вказаної категорії громадян запровадити здійснення продажу життєво важливих товарів та послуг за оптовими цінами у спеціальних соціальних крамницях, надання безкоштовного медичного обслуговування, зниження

комунальних тарифів. Безумовно, зазначені пропозиції, отримані в процесі здійснених досліджень, не можуть відразу забезпечити зростання української економіки, проте можуть стати певним підґрунтям для її відновлення, стабілізації та виведення із депресивного стану соціальної сфери. При цьому необхідно надалі розробити детальний інноваційний план дій уряду щодо стратегії сталого розвитку національної економіки з орієнтацією на соціальну складову та здійснювати систематичний об'єктивний їх моніторинг.

Література

1. Філософія: Навчальний посібник / І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко, І.В. Бойченко, В.П. Розумний та ін.; За ред. І.Ф. Надольного. Київ: Вікар, 1997. С. 584.
2. Сакс Дж.Д., Ларрен Ф.Б. Макроэкономика. Глобальный подход: Пер. с англ. Москва: Дело, 1996. 848 с.
3. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. Избранное. М.: Эксмо, 2007. 960 с.
4. Арістотель Політика / Перекл. з давньогр. О. Кислюк. Київ, 2000. 239 с.
5. Вебер М. Политика как призвание и профессия. Избранные произведения: Пер. с нем. / Сост., общ. ред. и послесл. Ю.Н. Давыдова; Предисл. П.П. Гайденко. Москва: Прогресс, 1990. 808 с.
6. Словник фінансово-правових термінів / [за заг. ред. д.ю.н., проф. Л. К. Воронової]. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Алерта, 2011. 558 с.
URL: <http://ndi-fp.nusta.com.ua/files/doc/slovnnyk-finpravo.pdf> (дата звернення 23.03. 2020).
7. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т. 2 / редкол.: Мочерний С. В. (відп. ред.) та ін. Київ: Академія, 2001. 848 с.

8. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI (зі змінами - дата звернення 29.04. 2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
9. Крисоватий А. Аксіоми суспільного вибору в податкових фінансах // Світ фінансів. 2007. Вип. 3 (12). С. 7.
10. Юрчишин В. Сценарій-прогноз розвитку економіки України: обмежений песимізм. Київ: Заповіт, 2018. 58 с. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_mid_Forecast.pdf (дата звернення 24.03. 2020).
11. Глобальний аналіз базових макроекономічних показників України (2013–2018 рр.). URL: <http://publicaudit.com.ua/reports-on-audit/globalnyj-analiz-bazovyh-makroekonomichnyh-pokaznykiv-ukrayiny-2013-2018-rr/> (дата звернення 29.04. 2020).
12. Валовой внутренний продукт Украины // Министерство финансов Украины. URL: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/> (дата обращения 29. 04. 2020).
13. Валовой внутренний продукт у I–IV кварталах 2019 року й у 2019 році / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 29.04. 2020).
14. Гетманцев Д.О., Коваль Ю.А., Нечай М.В. Адміністрування податкових платежів // Проблеми теорії та практики: наук.-практ. посіб. К: «Юрінком Інтер», 2017. 778 с.
15. Экономика Украины замедлила рост в 2019 году URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/ekonomika-ukrainy-zamedlila-rost-2019-godu-1584712710.html> (дата обращения 29. 04. 2020).
16. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.03. 2020 р. № 253 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 15 травня 2019 р. №555». URL: <https://xn--80aagahqwyibe8an.com/ministriv-kabinet-a>

postanovi/postanova-vid-bereznya-2020-253-pro-vnesennya-2020-81229.html

17. Приймак В.І. Нечітке оцінювання рівня економічного добробуту домогосподарств // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. 2011. №1 (1). С. 149-158. URL: <https://economics.opu.ua/files/archive/2011/No1/149-158.pdf>
18. Отчеты фискального монитора (октябрь 2019). URL: https://www.imf.org/external/datamapper/GGR_G01_GDP_PT@FM/ADV_EC/FM_EMG/FM_LIDC?year=2020 (дата обращения 03.04. 2020).
19. Ціна держави: Доходи та видатки бюджетів України. URL: <http://cost.ua/budget/revenue/> (дата звернення 03. 04. 2020).
20. Рейтинг стран мира по уровню социального прогресса. Гуманитарная энциклопедия: Исследования // Центр гуманитарных технологий, 2006–2020 (последняя редакция: 08.02.2020). URL: <https://gtmarket.ru/research/social-progress-index/info> (дата обращения 24. 04. 2020).

References

1. *Filosofiya: Navchalniy posibnik* / I.F. Nadolniiy, V.P. Andrushchenko, I.V. Boychenko, V.P. Rozumniy ta in.; Za red. I.F. Nadolnogo. Kyiv: Vikar, 1997. S. 584.
2. Saks Dzh.D., Larren F.B. *Makroekonomika. Globalnyy podkhod: Per. s angl.* Moskva: Delo, 1996. 848 s.
3. Krizhitskiy S. D. *Yentsiklopediya istorii Ukraini: u 10 t.* / redkol.: V.A. Smoliy (golova) ta in.; Institut istorii Ukraïni NAN Ukraïni. Kyiv: Nauk. dumka, 2011. T. 8: Pa. 520 s.
4. *Aristotel Politika.* / Perekl. z davnogr. O. Kislyuk. Kiïv, 2000. 239 s.

5. Veber M. Politika kak prizvanie i professiya. Izbrannye proizvedeniya: Per. s nem./Sost., obshch. red. i poslesl. Yu.N. Davydova; Predisl. P.P. Gaydenko. Moskva: Progress, 1990. 808 s.
6. Slovník finansovo-právných terminů / [za zag. red. d.yu.n., prof. L. K. Voronovoi]. 2-ge vid., pererob. i dopov. Kyiv: Alerta, 2011. 558 s. URL <http://ndi-fp.nusta.com.ua/files/doc/slovnnyk-finpravo.pdf> (data zvernennya 23.03. 2020)
7. Yekonomichna entsiklopediya : u trokh tomakh. T. 2 / redkol. : Mocherniy S. V. (vidp. red.) ta in. Kiiv: Akademiya, 2001. 848 s.
8. Podatkoviy kodeks Ukraïni: Zakon Ukraïni vid 02.12.2010 r. № 2755-VI (zi zminami - data zvernennya 29.04. 2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
9. Krisovatiy A. Aksiomi suspilnogo viboru v podatkovikh finansakh // Svit finansiv. 2007. Vip. 3 (12). S. 7.
10. Yurchishin V. Stsenariy-prognoz rozvitku ekonomiki Ukraïni: obmezheniy pesimizm. Kiiv: Zapovit, 2018. 58 s. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_mid_Forecast.pdf (data zvernennya 24.03. 2020)
11. Globalniy analiz bazovikh makroekonomichnykh pokaznikov Ukraïni (2013–2018 rr.). URL: <http://publicaudit.com.ua/reports-on-audit/globalnyj-analiz-bazovyh-makroekonomichnyh-pokaznykiv-ukrayiny-2013-2018-rr/> (data obrashcheniya 29.04. 2020)
12. Valovoy vnutrenniy produkt Ukrainy // Ministerstvo finansov Ukrainy. URL: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/> (data obrashcheniya 29. 04. 2020).
13. Valoviy vnutrishniy produkt u I–IV kvartalakh 2019 roku y u 2019 rotsi /Derzhavna sluzhba statistiki Ukraini. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (data obrashcheniya 29.04. 2020).

14. Ekonomika Ukrainy v 2018 godu vyrosla bolshe prognoza. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2019/03/22/646341/> (data zvernennya 03. 04. 2020)
15. Ekonomika Ukrainy zamedlila rost v 2019 godu. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/ekonomika-ukrainy-zamedlila-rost-2019-godu-1584712710.html> (data obrashcheniya 29. 04. 2020).
16. Postanova Kabinetu Ministriv Ukraïni vid 29.03. 2020 r. № 253 «Pro vnesennya zmin do postanovi Kabinetu Ministriv Ukraïni vid 15 travnya 2019 r. №555». URL: <https://xn--80aagahqwyibe8an.com/ministriv-kabineta-postanovi/postanova-vid-bereznaya-2020-253-pro-vnesennya-2020-81229.html>
17. Priymak V.I. Nechitke otsinyuvannya rivnya ekonomichnogo dobrobutu domogospodarstv / Yekonomika: realii chasu. Naukoviy zhurnal. 2011. №1 (1). S. 149-158. URL: <https://economics.opu.ua/files/archive/2011/No1/149-158.pdf>
18. Otchety fiskalnogo monitora (oktyabr 2019). URL: https://www.imf.org/external/datamapper/GGR_G01_GDP_PT@FM/ADVEC/FM_EMG/FM_LIDC?year=2020 (data obrashcheniya 03.04. 2020).
19. Tsina derzhavi: Dokhodi ta vidatki byudzhativ Ukraini. URL: <http://cost.ua/budget/revenue/> (data zvernennya 03. 04. 2020).
20. Reyting stran mira po urovnyu sotsialnogo progressa. Gumanitarnaya entsiklopediya: Issledovaniya // Tsentr gumanitarnykh tekhnologiy, 2006–2020 (poslednyaya redaktsiya: 08.02.2020). URL: <https://gtmarket.ru/research/social-progress-index/info> (data obrashcheniya 24. 04. 2020).